

JURIJUS KOSTIAŠOVAS

Gimė 1955 metais Jurgoje (Sibire), Maskvos universitete studijavo istoriją, tyrinėjimų sritis – Rytų Europos istorija. Apsigynęs daktaro disertaciją, 1981 m. atvyko į Kaliningrado universitetą, nuo 1999 m. – naujųjų laikų istorijos profesorius. Jo tyrinėjimų sritis – Rytų Prūsijos ir Kaliningrado srities pokario istorija. Jam vadovaujant, pagal mokslinių tyrimų projektą 1988–1991 m. buvo apklausta daugiau negu 320 liudytojų, kurie pasakojo apie savo gyvenimą srityje pokario metais. Duomenys buvo išleisti vokiečių kalba „Als Russe in Ostpreußen: Sowjetische Umsiedler über ihren Neubeginn in Königsberg/Kaliningrad nach 1945“ („Kaip rusas Rytų Prūsijoje: Sovietiniai persikėlėliai ir naujo jų gyvenimo pradžia Königsberge/Kaliningrade po 1945 metų“), sudarė Eckhardas Matthes, Ostfildern, 1999.

Prūsijos dvasios išvarymas

Karaliaučius–Kenigsbergas–Kaliningradas po 1945 metų

— JURIJUS KOSTIAŠOVAS

Kaliningradas – tarybinis miestas, su visais savo plusais ir minusais. Miestas buvo nevykusiai pastatytas ant buvusio karalių miesto griuvėsių... Bet Kenigsbergo šmėkla sklando virš mūsų. Būtent ji neduoda žmonėms ramybės.

Iš interviu su Ana Ryžova, atvykusia į Kaliningradą
1947 metais.¹

Posūkio tašku Rytų Prūsijos ir jos sostinės istorijoje laikytina 1943 metų gruodžio 1-oji, kai per paskutinį Teherano konferencijos posėdį Josifas Stalinas gana netikėtai ištarė: „Rusija prie Baltijos jūros neturi neužšalantių uostų. Todėl Rusijai reikėtų neužšalantių Kenigsbergo [Karaliaučiaus] ir Memelio [Klaipėdos] uostų bei atitinkamos Rytų Prūsijos teritorijos dalies. Juo labiau kad istoriškai čia nuo amžių buvo slavų žemės.“² Šiam pasiūlymui galiausiai pritarė sąjungininkės – antihitlerinės koalicijos šalys, ir sovietų vadas tapo šiandieninės Kaliningrado srities protėviu.

Įdomu, kad prabėgomis paminėta frazė tapo direktyviniu nurodymu specialistams ir mokslininkams, turėjusiems šią tezę plėtoti ir mokliškai pagrįsti. Ypač didelė reikšmė buvo skiriama archeologiniams tyrinėjimams, kurie srityje buvo atliekami 1946 metais. Karaliaučiaus visuomenė buvo reguliariai supažindinama su kasinėjimų rezultatais. „Daugelis rastų senybių, – rašė srities laikraštis, –

demaskuoja vokiečių mokslininkus falsifikavus istoriją, visiškai sutriuškina jų pseudomokslinius teiginius, jog senieji Rytų Prūsijos gyventojai neva buvę ne slavai, o gotai.“³

Jeigu sutiksime, kad Karaliaučiaus kraštas tam tikra prasme yra Stalino kūdikis, taip pat turėsime pripažinti, kad tai buvo nemylimas vaikelis. Tyrinėjant pirmųjų pokario metų istoriją susidaro įspūdis, jog Maskvoje apskritai niekas kaip reikiant neįsivaizdavo, ką su tuo prijungtu kraštu daryti, kokia kryptimi jį tvarkyti, kaip elgtis su atitekusi vokiečių paveldu, ar iškeldinti likusius krašte vokiečius ir pan. Į šiuos ir panašius klausimus tokioje ultracentralizuotoje valstybėje, kokia buvo Sovietų Sąjunga, galėjo atsakyti tik vienas žmogus, bet jis tylėjo.

O Staliną nuo 1945 metų vis dar buvo apėmusi pergalės euforija, jis svaiginosi naujuoju savo vaidmeniu „didžiojoje“ politikoje ir vargu ar galvojo, jog, sutriuškinus fašizmą, jo triumfo žygis baigėsi. Jam rūpėjo globaliniai dalykai: kaip spręsti „Vokietijos klausimą“, kokia bus naujoji Europos konfigūracija, kaip pakryps santykiai su buvusiomis sąjungininkėmis? Tame fone Karaliaučiaus ir apskritai Rytų Prūsijos likimas jam tikriausiai atrodė dėmesio neverta smulki problema, kuri, vykstant artėjantiems pokyčiams, turėtų išsispęsti savaime.

Centro nenorą parengti konkretų buvusios Vokietijos provincijos plėtros planą buvo galima paaiškinti ir tuo, kad stalininis režimas tokiais reikalais turėjo nemažą patirtį, kurią buvo įgijęs 1939–1941 metais Baltijos šalyse ir prisijungtose Lenkijos, Rumunijos ir Suomijos žemėse. Iš esmės kalbant, „veiksmų planas“ išaiškėjo dar anksčiau, 1917 metais, kai bolševikai išbraukė ilgų amžių Rusijos praeitį ir pradėjo iš naujo rašyti istoriją „tuščiam lape“.

Pagaliau valdžios požiūrį į Rytų Prūsiją lėmė ir tai, kad sovietinis režimas „organiškai“ nepajėgė spręsti sudėtingų uždavinių. Vadovaujantys asmenys tiek Maskvoje, tiek Karaliaučiuje tikėjo, kad pakaks perkeltiesiems suteikti kažkokį būstą, darbą, vieną kitą lengvatą – ir adaptacijos problema naujojoje žemėje bus išspręsta. Šia prasme totalinis praeities uždraudimas labai tiko valstybės ir partijos valdininkams – iš jų nebuvo reikalaujama nei išsilavinimo, nei kultūri-

nio išprusimo, nei užsienio kalbų mokėjimo, nei intelektualinių pastangų – visų šių savybių stalininiams kadrams kaip tik labai trūko.

Taigi visiškai neatsižvelgti į vietos specifiką iš tikrųjų reiškė, kad Karaliaučiu buvo pritaikytas kompleksas šabloniškų priemonių, kurias su tam tikromis išlygomis apibendrintai galėtume pavadinti „sovietizacija“.

Pirmoji priemonė buvo tai, kad į naująjį kraštą buvo perkelta egzistuojanti politinė sistema. Nuaidėjus karo mūšiams, Sovietų Sąjungai atitekusi Rytų Prūsijos dalis dar ilgiau kaip metus buvo vadinama Ypatingąja karine apygarda, o vienintelė jos valdžia buvo kariškiai. Metodai, kuriais jie vadovavosi tvarkydami ekonomiką ir civilinį gyvenimą, negalėjo būti itin efektyvūs. Gana daug žalos Karaliaučiaus ekonomikai pridarė trofėjinių būrių veikla – jie rinko ir vežė į metropoliją medžiagas, stakles ir kitas vertybes. Į „Sovietų Sąjungą“ siuntė ne tik demontuotus sudėtingus pramonės įrenginius, bet ir kirvius, pjūklus, kastuvus, dailidžių ir stalių įrankius, koklines plyteles, plytas, iš grindinio išplėštus tašytus akmenis. Paskelbus 1946 metų balandžio 7 d. įsaką dėl Kaliningrado srities sudarymo RSFSR sudėtyje, buvusioje Rytų Prūsijoje karinės struktūros ėmė perduoti valdžią civilinėms institucijoms. Tų pačių metų birželio 21-ąją buvo išleistas įsakas dėl žemės, bankų, pramonės įmonių ir pan. nacionalizavimo, taip pat buvo įvesti sovietiniai įstatymai.⁴

Kraštas pradėtas masiškai apgyvendinti vadovaujantis vyriausybės 1946 metų liepos 9 d. nutarimu, kuriuo buvo numatyta iki metų pabaigos perkelti 12 000 šeimų iš 23 Rusijos ir Baltarusijos sričių, suteikiant perkeliamesiems lengvatų (nemokama kelionė, atleidimas nuo mokesčių trejiems metams, nedidelės piniginės išmokos, buto ir 0,5 ha sklypo suteikimas ir t. t.). Nors instrukcijose buvo nurodyta, jog persikėlimui verbuotini tik kvalifikuoti darbininkai ir pasiturintys valstiečiai, bet iš tikrųjų tarp atvykusiųjų buvo itin daug per karą nukentėjusių asmenų iš sudegintų kaimų ir sugriautų miestų, per karą netekusių maitintojo šeimų, kurios neturėjo nei jėgų, nei lėšų pradėti statyti būstą. Daug buvo ir tokių, kurie ryždavosi persikelti, paprasčiausiai stengdamiesi išgelbėti save ir vaikus nuo bado ir tikėdamiesi naujojoje vietoje išgyventi.⁵

Kaimyninių Baltijos šalių gyventojai į naująją sritį nebuvo keliami, o jų gyvenama, verslai, kultūros tradicijos turėjo daug bendra su visomis Baltijos jūros regiono šalimis. Perkeltieji buvo daugiausia iš Rusijos „provincijos“; neįprastas materialusis Rytų Prūsijos pasaulis, žmogaus rankų suformuotas landšaftas, visa naujoji gyvenamoji aplinka – visa tai jiems buvo svetima ir netgi šiek tiek baugino. Padėtį sunkino tai, kad rusai iš prigimties – toks nacionalinio charakterio bruožas – nepasitiki ir priešiška žiūri į viską, kas užsienietiška.⁶ Svarbu paminėti ir tai, kad atvykusieji į buvusią Vokietijos provinciją savo kailiu buvo patyrę bolševikų režimo baisumus. Pilietinis karas, kolektyvizacija, ketvirtojo ir penktojo dešimtmečio represijos, visuotinė politinė ir ideologinė kontrolė ir nepaliaujamas ideologinis zombavimas – visa tai padėjo sukurti „sovietinio žmogaus“ fenomeną. Tai buvo žmogus, iš kurio prievarta atimtas tikėjimas į Dievą, kuris atskirtas nuo ištaisais šimtmečiais gyvavusios tautinės tradicijos, iš kurio daugeliu atžvilgių atimtas tautinis savitumas. Čia, svetimoje vokiečių žemėje, atplėšti nuo savo „mažosios tėvynės“, persikėlėliai spartesniais tempais ėmė prarasti tautinio savitumo bei etninių kultūrinių ir regioninių skirtumų likučius.⁷

1946 metų liepos 4 dieną Karaliaučiu buvo suteiktas Michailo Kalinino vardas – dieną prieš tai šis Stalino bendražygis mirė (jo mirties data iki šiol švenčiama kaip Miesto diena). Ta proga surengtuose minėjimuose buvo kalbama, kad su Kalinino vardu „buvo padėtas paskutinis akmuo ant fašizmo kapo“ ir kad „nuo tos dienos fašistų užuoglauda tapo tikrai rusišku miestu“. Netrukus prasidėjo precedento neturinti pavadinimų keitimo kampanija – per keletą mėnesių buvo pervardyta tūkstančiai miestų ir kaimo gyvenviečių, upių, ežerų ir kitų gamtos objektų, dešimtys tūkstančių aikščių, gatvių ir skersgatvių. Skubant ir nesikonsultuojant su specialistais krašto žemėlapyje atsirado pasikartojančių pavadinimų – iki šiol turime keturias *Pervomaiskoje* gyvenvietes, keturias – *Oktiabrskoje*, penkias – *Lesnoje*, septynias – *Lugovoje* ir pan.⁸ Visų standartinių sovietizacijos priemonių virtinę „apvainikavo“ vietinių gyventojų deportacijos. Jos buvo vykdomos remiantis dviem slaptais nutarimais, kuriuos Stalinas pasirašė 1947 metų spalio 11 d.

ir 1948 metų vasario 15 d. Į Vokietijos sovietų okupacinę zoną buvo deportuota 102 000 vokiečių – trim etapais: vėlyvą 1947 metų rudenį, 1948 metų pavasarį ir vasarą.⁹

Minėtųjų priemonių, regis, turėjo užtekti, kad būtų sudarytos visos prielaidos, leidžiančios paversti Karaliaučių niekuo neišsiskiriančiu sovietiniu srities centru. Bet valdžia netikėtai susidūrė su savo piliečių „nesveiko smalsumo“ apraiškomis – jiems norėjosi ką nors sužinoti apie vokišką krašto praeitį, apie savo gyvenamąją aplinką. VKP(b) srities komitetas gavo signalų, jog „persikėlėliai ypač domisi gyvenimu buvusioje Rytų Prūsijoje“. Darbo kolektyvų susirinkimuose ir spaudoje nuolat buvo demaskuojami „kai kurie nesąmoningi piliečiai“, kurie „žavėjosi vokiečių butų buitinais patogumais“ bei „įvairiais gražiais niekučiais“, kėlė į padanges „Vokietijos kultūrą ir gyvenimo sąlygas“ bei „vokiškąsias Kaliningrado miesto įžomybes, lygindami jas su Stalingrado ir Komsomolsko miestais“.¹⁰

Pareigūnai nepaliaujamai kovojo su masišku kaliningradiečių domėjimusi vokiškais pašto ženklais, atvirukais, portretais, paveikslais, indais ir kitais daiktais. Jų kovą skatino 1947 metais visoje šalyje prasidėjusi kova su „neturinčiais tėvynės kosmopolitais“ ir su keliaklupsčiavimu prieš Vakarus. Kaliningrado srityje ši sąjunginė kampanija įgijo vietinių ypatybių – čia buvo iškeltas šūkis dėl „Prūsijos dvasios išvaymo“. Miesto dramos teatre spektaklis galėjo būti uždraustas vien dėl to, kad aktorių kalba budriam cenzoriui pasirodydavo „pernelyg europeizuota“ (?!), kad scenos apipavidalinimas „neatitinka sovietinio architektūros stiliaus“ arba jeigu pastebėdavo, kad aktorė vilki „ne rusišką kostiumą“, arba jeigu tarp dekoracijų pastebėdavo „vokiško pavyzdžio suolelį“, kurį tuoj liepdavo pakeisti „kitu sėdėsenos pavidalu“. Redaktoriai ir leidėjai budriai sekė, kad kokiam laikraštyje ar knygelėje nepasirodytų namo raudonų čerpių stogu vaizdas. Iš parengtų transliuoti radijo laidų išbraukdavo bet kokią užuominą apie tai, kad ši žemė kažkada priklausė vokiečiams. Kino teatrų direktorius kaltindavo padarius „didelę politinę klaidą“ dėl to, kad jie, norėdami papildyti kasą, pernelyg dažnai demonstruodavo trofėjinius vokiečių filmus.¹¹

1951 metais miesto tarybos parengtame pranešime buvo pabrėžta, jog „daugelyje butų kabo neskoningos, bjaurios, miesčioniško ir netgi religinio turinio vokiečių oleografijos... Miesto gatvėse kiekviename žingsnyje galima aptikti vokiškų užrašų, iškabų, bareljefų, posakių. Jau seniai laikas visa tai pašalinti iš mūsų sovietinio miesto gatvių.“ Miesto tarybos deputatų nuomone, kultūros politikos tikslas turėtų būti „atskleisti darbo žmonėms apgailėtinos ir moraliskai supuvusios buržuazinės kultūros esmę, parodyti mūsų socialistinės kultūros pranašumą“.¹²

Ypač daug problemų dėl požiūrio į vokiečių istorinį ir kultūrinį paveldą iškilo svarstant Karaliaučiaus atstatymo ir naujų statybų klausimus. Pirmuoju projektu buvo siūloma miesto centre stūksančius griuvėsius palikti kaip „Pergalės 1941–1945 metų Didžiajame Tėvynės kare prieš vokiškąjį fašizmą paminklą“¹³, o centrą perkelti nuo Karališkosios pilies ir Katedros į Šiaurės geležinkelio stoties rajoną. Bet veikiai paėmė viršų kitas planas, kuris buvo parengtas pirmajame visuotiniame miesto architektų susirinkime 1948 m. rugsėjo 8 d.

„Klausimas, kaip keisti miestą, kuriame iki menkiausių smulkmenų viskas yra prūsiška, – pareiškė architektas N. Michailovskis, – yra dabartiniu metu tarybiniam architektams iškilęs uždavinys, jis – labai sunkus, jam įgyvendinti reikia didžiulės įtampos ir kūrybinių pastangų.“ Susirinkime kalbėjęs O. Zakamennyj siūlė ateities mieste „kurti ryškias perspektyvas, labai reikšmingus ir emociškai prisodrintus architektūrinius akcentus“.¹⁴

Šiek tiek vėliau vyriausiasis Kaliningrado architektas D. Navalichinas parengė didžiulį pranešimą „Architektūrinė Kaliningrado miesto rekonstrukcija“, kuriame suformulavo principinį požiūrį į vokiečių architektūros paveldą: „Senamiestis turi būti visiškai rekonstruotas ir atstatytas.“

Argumentuodamas savo poziciją jis rašė: „Septynis šimtus metų miestas buvo statomas ir plėtojosi chaotiškai, be jokio statybas reguliuojančio plano, kaip daugelis kapitalistinių miestų, jis buvo įvairiausių epochų, skonių ir ideologijų konglomeratas... Mūsų, sovietinių žmonių, netenkina, kaip suplanuota centrinė senamies-

čio dalis su siauromis, kreivomis gatvėmis, kurios užsibaigia įkyriais bažnyčių bokštų kontūrais arba susigrūdusiais, vienas prie kito prigludusiais privačiais namais su tamsiomis ir niūriomis kiemų šachtomis be jokių atvirų erdvių, be jokių želdinių.“ Navalichinas smarkiai kritikavo tuos kelis architektus, kurie siūlė atstatyti senuosius pastatus, „grąžinti jiems pirmykštę architektūrinę formą“, nes jie ryškiai atspindi tautinį vokiečių skonį“ ir „neatitinka sovietinių architektūros ir miestų statybos tradicijų“. Ragindamas nedelsiant pradėti „tiesinti gatves“ ir „platinti aikštes“, vyriausiasis architektas tęsė: „Visa naujojo socialistinio Kaliningrado miesto plėtra ir formavimas turi būti paženklinti nesutaikomos kovos tarp to, kas sena, ir to, kas nauja, tarp to, kas miršta, ir to, kas užgimsta, dvasia.“ Iš to, kas pasakyta, buvo galima daryti loginę išvadą, kad „senosios vokiškos formos ima prieštarauti naujam socialistiniam turiniui ir reikalauja ryžtingų ir radikalių pertvarkymų“.¹⁵ Aptariant pirmąjį Kaliningrado generalinį planą 1948 m. birželio mėn., buvo pateiktas naujas siūlymas dėl buvusio miesto centro likimo, vėliau jis iš esmės ir buvo įgyvendintas: „Senąjį centrą paversti parku, jame „grupelėmis išmėtant“ statinius“.¹⁶

Tuo tarpu miestas palengva pradėtas valyti nuo griuvėsių. Iš pradžių valymo darbai dažniausiai vykdavo toliau nuo centro, aplink išlikusius namus, kuriuos buvo galima pritaikyti įvairioms reikmėms. Reikia pasakyti, kad vietiniai statybininkai vadovavosi dalinio pastatų atstatymo metodu – pusiau apgriuvusiuose namuose, likusiuose be stogų, remontuodavo „tik pirmuosius aukštus, o kartais tik kelis kambarius juose“. Pirmajame miesto kino teatre „Zaria“ buvo pavojus, kad virš fojė nukarusios viršutinių aukštų sijos gali bet kada nugriūti, o centriniame gastronome ant maisto produktų vitrinų dažnai „galėjai pamatyti šūsnis plytų, nukritusių nuo yrančių pastato dalių“.¹⁷

Lygiagrečiai su miesto valymu Kaliningrade pradėtos ruošti statybinių medžiagų atsargos, pirmiausia plytų, kurių reikėjo per karą sugriautų sovietinių miestų atstatymui. Tos veiklos aukomis tapo daugelis prieš karą statytų pastatų ir įrenginių, kuriuos suremontavus ar perstačius būtų galėję pasinaudoti ir kaliningradiečiai. Bet

srities architektūros skyriaus vedėjas P. Timochinas pateikė projektą dėl tų darbų masto išplėtimo. Laiške VKP(b) Centro komitetui jis rašė:

„Kaliningrado srities miestai ir pats Kaliningradas turi daug rezervų plytų stygiui patenkinti. Preliminariais duomenimis, vien tik Kaliningrade, nugriovus pastatus, galima sukaupti arti dviejų milijardų vienetų plytų.“ Laiško autorius skundėsi, kad namai griaujami „primityviais metodais“, ir siūlė sukurti „vieną galingą organizaciją“, kuri vadintųsi „Respublikinis pastatų griovimo trestas“. Apytikriais jo apskaičiavimais, trestui užtektų darbo penkeriems ar šešeriems metams, kasmetinė produkcija siektų 400 milijonų plytų, tai leistų sutaupyti lėšas, kurių reiktų pastatyti 20–25 naujoms plytinėms.¹⁸

Galime drąsiai teigti: įgyvendinus šią grandiozinę programą, Kaliningrade nebūtų likę ir tų kelių senovinių pastatų bei įrenginių, kurie išliko iki mūsų dienų. Laimei, to Kaliningrado architekto siūlymo nepalaikė Maskvoje.

Tuoju po karo sąvoka „paminklas“ buvo taikoma tik sovietinių karių laidojimo vietoms. Kiti statiniai ar skulptūros darbai (pilys, maldos namai, tiltai, geležinkelio stotys, visuomeniniai pastatai ir gyvenamieji namai, monumentalioji ir parkų skulptūra) buvo minimi tik tokiais atvejais, kai buvo kalbama apie jų nugriovimą ir vėlesnį „utilizavimą“. Vienintelė išimtis buvo Immanuelio Kanto kapas. Jis išliko laimingo atsitiktinumo dėka – apie Kanto teorinį palikimą teigiamai buvo atsiliepę marksizmo pradininkai.¹⁹ Iš Maskvos gautas nurodymas neliesti pasaulinio garso filosofo amžinojo poilsio vietos kartu tapo savotišku ir Katedros apsaugos raštu – mat Kanto kapas buvo netoli Katedros sienų.

Karališkajai piliai nepasisėkė – Markso raštuose neaptikta nė vienos jai skirtos citatos. Priešingai, sovietų propagandistai lenktyniaudami stengėsi jai prisegti kuo kandesnę etiketę: „vokiečių šunsnukių riterių širšynas“, „vokiečių karinės klikos bastionas“, „Otokaro plėšikų landynė“, „niūriausia fašistinės reakcijos citadelė“ ir pan. Tokios „charakteristikos“ iš anksto lėmė pusiau apgriuvusios pilies likimą, o paskutiniai pilies akmenys buvo išardyti tik 1969 metais –

dėl atliktų darbų masto ir sudėtingumo „objekto likvidavimas“ nusitęsė neįtikėtinai ilgai.²⁰ Pilies vietoje 1970 metais buvo pastatyti Sovietų rūmai, kuriuos žmonės praminė „monstru“ ir kurie niekada niekam nebuvo naudojami.

Nugriautų, perlydytų ar be pėdsako dingusių vokiečių paminklų vietoje netrukdamo atsirasti ženklų, primenančių, jog šios žemės šeimininkai yra sovietai. Šalia karo tematikos monumentų ėmė kilti vadų paminklai. Tokios skulptūros šalyje buvo gaminamos pramoniniu būdu, skulptoriai ir architektai stačiai užversdavo vietos valdžios įstaigas Lenino, Stalino, Kalinino ir kitų vadų paminklų projektų siūlymais.

Iš pradžių buvo numatyta centrinę kompoziciją pastatyti miesto parke, šalia buvusios Luizos bažnyčios; parkas turėjo būti išplėstas iki 85–90 hektarų – „gretimų kapinių sąskaita“.²¹ Pagal architekto Michailovskio projektą pagrindinė parko alėjaėjo iki plačios laukymės, kurioje turėjo iškilti gigantiška didžiojo mūsų šalies vado – generalisimo Stalino – figūra. Aplink centrinę skulptūrą buvo numatyta iš gyvų gėlių sukurti Stalino bendražygių – Molotovo, Berijos, Ždanovo ir kitų portretus.²² Michailovskio projektas dėl lėšų stygiaus nebuvo realizuotas. Stalino paminklas buvo atidengtas centrinėje miesto aikštėje 1953 metais – lygiai pusantr mėnesio po vado mirties. Demaskavus „asmenybės kultą“, ta skulptūra buvo perkelta į kitą vietą, o 1962 metais ji buvo demontuota ir išvežta. Labiau pasisekė „senukui“ Kalininui – 1959 metais aikštėje priešais geležinkelio stotį jam pastatytas paminklas laimingai sulaukė ir šių dienų. Bet absoliučiu „rekordininku“ jamžinimo atžvilgiu galima laikyti Lenina: devintojo dešimtmečio viduryje srityje stovėjo 72 jo statulos.²³

1945 metais sovietų pareigūnai pripažino, kad šimtmečiais susiklosčiusios tradicijos yra netinkamos ir būtina būti sunaikintos. Bet bandymai pradėti rašyti miesto istoriją iš naujo „tuščiam lape“ nuėjo niekais – paprasčiausiai dėl to, kad jie iš pačių naujųjų šeiminkų atėmė pagrindinius orientyrus naujoje gyvenamojoje aplinkoje.

Labiausiai odiozinės valdžios kurso apraiškos „išvarant Prūsijos dvasią“ buvo įveiktos, kai šeštojo dešimtmečio viduryje prasidėjo

„chruščiovinis atšilimas“. Iš pradžių į valstybės saugomų paminklų sąrašą buvo įtraukti atskiri objektai, o vėliau – dešimtys ir šimtai vokiečių pastatų, įrenginių ir meno paminklų. Valdžios įstaigos ėmė skirti lėšų jiems remontuoti ir restauruoti. O galutinai draudimas domėtis prieškarinio krašto istorija buvo panaikintas prasidėjus pertvarkai devintojo dešimtmečio viduryje. 2005 metais vykę renginiai, švenčiant Karaliaučiaus–Kenigsbergo 750 metų jubiliejų, aiškiai parodė, kad Kaliningrade nuolat mažėja žmonių, linkusių skirstyti gimtojo miesto istoriją į „savo“ ir „svetimą“. Ir vis daugiau žmonių įsitikina, kad mažosios jų tėvynės gerovė, kaip ir bet kokia prasminga socialinė veikla, neįmanoma neatsižvelgiant į pirmtakų ir kaimynų patirtį ir ja nesinaudojant.

Pranešimas perskaitytas 2006 m. liepos 20 d.

Iš rusų k. vertė Irena Tumavičiūtė

Vertreibung des preußischen Geistes

Königsberg/Kaliningrad nach 1945

— J U R I J K O S T J A S C H O W

Kaliningrad ist eine sowjetische Stadt, mit all ihren Vor- und Nachteilen. Eine Stadt, die ungekonnt auf den Ruinen einer einst königlichen Stadt errichtet worden war... Aber das Gespenst Königsbergs schwebt über uns. Gerade dieses Gespenst lässt die Menschen nicht in Ruhe.

Aus dem Interview mit Anna Ryshowa,
einer Umsiedlerin aus dem Jahre 1947¹.

Als einen Wendepunkt in der Geschichte Ostpreußens und seiner Metropole kann man den 1. Dezember 1943 betrachten, als Stalin auf der letzten Sitzung der Teheraner Konferenz ziemlich unerwartet erklärte: „Die Russen haben keine eisfreien Häfen an der Ostsee. Deshalb benötigen die Russen die eisfreien Häfen Königsberg und Memel und einen entsprechenden Teil der Provinz Ostpreußen. Umso mehr, als es sich dabei um ursprünglich slawische Gebiete handelt“². Schließlich gaben die Alliierten der Anti-Hitler-Koalition diesem Wunsch statt, und auf diese Weise wurde der sowjetische Führer zum Ahnherrn des heutigen Gebiets Kaliningrad.

Es ist bemerkenswert, dass der beiläufig ausgesprochene Satz zu einer richtunggebenden Anweisung wurde für Fachkräfte und Wissenschaftler, die diese These zu entwickeln und wissenschaftlich zu begründen hatten. Eine besondere Bedeutung wurde archäologischen Forschungen beigemessen, die seit dem Jahre 1946 erfolgten. Über